

Tiesiskais regulējums divu viena dzimuma personu attiecībām

Situācija Latvijā

Laulība starp vīrieti un sievieti ir vienīgā kopdzīves forma, kas Latvijā ir juridiski atzīta likuma priekšā. Oficiāli reģistrējot laulību, vīrietim un sievietei ir iespēja paziņot par savu vēlmi pavadīt dzīvi kopā, publiski apliecināt abpusēju mīlestību un veidot ģimeni. Laulības noslēgšana ir svarīga gan no simboliskā viedokļa, gan arī tāpēc, ka pēc laulības noslēgšanas laulātajiem partneriem rodas noteiktas tiesības un pienākumi ne tikai vienam pret otru, bet arī pret trešajām personām un sabiedrību un valsti kopumā. Lai cik ilgi geji un lesbietes dzīvotu kopā, likuma priekšā viņi vienmēr paliek sveši cilvēki un nekad neiegūst radniecības saites. Latvijā viena dzimuma personām ir liegta iespēja oficiāli paziņot par vēlmi dzīvot kopā un juridiski regulēt ar kopdzīvi saistītās personiskās un mantiskās attiecības un attiecības ar trešajām personām un valsti.

Uzskatām, ka Latvijas Republikā ir nepieciešams normatīvais regulējums divu viena dzimuma personu attiecībām. Nav pamata tam, ka valsts neatzītu rīcībbspējīgus viena dzimuma cilvēkus, kuri stājušies brīvprātīgās attiecībās un kuri ir savstarpēji uzticīgi, dzīvo kopā, viens par otru gādā un kopīgi rūpējas par savu labklājību, t.i., kuru attiecības līdzinās Civillikumā noteiktajām laulāto attiecībām.

Bieži dzirdams viedoklis, ka viena dzimuma partneri var noregulēt savas attiecības ar testamentu un līgumu palīdzību. Pirmkārt, šāds risinājums ir ļoti nepilnīgs, jo neatraidāmie mantinieki var pretendēt uz neatņemamo mantojuma daļu arī tad, ja starp partneriem noslēgts mantojuma līgums vai atstāts testaments. Otrkārt, ar līgumu palīdzību nevar nodrošināt normatīvajos aktos radiniekiem piešķirtās procesuālās tiesības. Taču vēl svarīgāk ir tas, ka divu viena dzimuma personu attiecību reģistrācija būtu tāds pats signāls sabiedrībai, kāds ir laulība, proti, ka divi cilvēki ir atraduši mīlestību, vēlas to apsolt viens otram savu draugu un ģimenes locekļu priekšā un par to saņemt valsts aizsardzību.

Zemāk norādītas būtiskākās problēmas, kuras geju un lesbiešu pāriem, kā arī valstij var rasties tāpēc, ka Latvijā viena dzimuma partneru attiecībām nav nekāda normatīvā regulējuma.

- **Procesuālās tiesības**

Personai neatkarīgi no tās procesuālā statusa ir gan krimināl-, gan civil-, gan administratīvi procesuālās tiesības neliecināt pret sev tuviem radiniekiem. Tātad, viena dzimuma partneriem šādas tiesības tiek liegtas.

- **Krimināltiesības un kriminālprocess**

Ir daudzas krimināltiesiskas un kriminālprocesuālas normas, kuras nav piemērojamas attiecībā uz viena dzimuma pāriem. Daži piemēri:

- Tikai radinieks var tikt atzīts par cietušo, ja sākotnējais cietušais ir miris;
- Par nozieguma izdarītāja vai līdzdalībnieka, kā arī nozieguma izdarīšanas rīku un līdzekļu, nozieguma pēdu vai noziedzīgā kārtā iegūtu priekšmetu iepriekš neapsolītu slēpšanu un neziņošanu neatbild noziegumu izdarījušās personas saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni. No tā izriet, ka noziegumu izdarījušo personu tā paša dzimuma partneri līdzīgās situācijās tiks saukti pie kriminālatbildības par iepriekš neapsolīto slēpšanu un neziņošanu;

- Par atteikšanos dot liecību no kriminālatbildības atbrīvojami apsūdzētā vai tiesājamā saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni. No tā izriet, ka apsūdzēto vai tiesājamo personu tā paša dzimuma partneri tiks saukti pie kriminālatbildības par atteikšanos sniegt liecību pret saviem partneriem.

- **Mantojuma tiesības**

Civillikums izšķir trīs mantošanas veidus: likumisko, testamentāro un līgumisko.

Viena dzimuma partneriem attiecībā vienam pret otru nav nekādu likumisko mantojuma tiesību. Ja noslēgts mantojuma līgums vai atstāts testaments, neatraidāmajiem mantiniekiem tos ir iespējams apstrīdēt un pretendēt uz neatņemamo mantojuma daļu. Neatraidāmie mantinieki ir laulātais un lejupejie, bet, ja tādu nav, tad tuvākās pakāpes augšupējie - māte un tēvs. Neatņemamā mantojuma daļa ir puse no tās mantojuma daļas vērtības, ko mantinieks mantotu pēc likuma. Tas nozīmē, ka neatņemamā daļa var sastādīt pat pusi no atstātā mantojuma.

No minētā izriet, ka tā paša dzimuma partneris var nesaņemt visu īpašumu, neskatoties uz to, ka tas būtu noteikts testamentā vai mantojuma līgumā. Tāpat partnerim nav tiesību apstrīdēt testamentu vai mantojuma līgumu, ja viņš tajā nav iekļauts.

- **Īre un dzīvesvietas deklarēšana**

Saskaņā ar likumu "Par dzīvojamo telpu īri" īrniekam ir tiesības iemitināt viņa īrētajā dzīvojamajā telpā savus ģimenes locekļus, ja par to rakstveidā informēts izīrētājs. Citu personu, tātad arī sava dzimuma partnera, iemitināšanai īrnieka īrētajā dzīvojamajā telpā nepieciešama izīrētāja piekrišana.

Saskaņā ar Dzīvesvietas deklarēšanas likumu personai ir tiesisks pamats apmesties uz dzīvi noteiktā nekustamā īpašumā, ja tai pieder šis nekustamais īpašums, attiecībā uz to ir noslēgts īres vai nomas līgums vai šī īpašuma lietošanas tiesības tā ieguvusi uz laulības, radniecības, svainības vai cita likumiska vai līgumiska pamata. Ja viens partneris īrē dzīvojamo telpu, bet izīrētājs nedod savu piekrišanu otra partnera iemitināšanai konkrētajā dzīvojamajā telpā un pirmajam nav tiesību nodot šo telpu apakšnomā, tad veidojas situācija, ka otram partnerim nav tiesiska pamata ne apmesties šajā dzīvojamajā telpā, ne deklarēt tajā savu dzīvesvietu.

- **Ārstniecība**

Ārstniecības likums paredz, ka pacientam ir tiesības pilnībā vai daļēji atteikties no piedāvātās izmeklēšanas vai ārstēšanas, to apliecinot ar parakstu. Gadījumos, kad pacients ir persona, kura veselības stāvokļa dēļ nespēj apzināties savas rīcības sekas, šīs tiesības un atbildība par pieņemto lēmumu ir pacienta ģimenes locekļiem, bet, ja tādu nav, tuvākajiem radniekiem vai likumīgajiem pārstāvjiem. Pacienta tā paša dzimuma partnera viedoklis šādos gadījumos nav ņemams vērā. Līdzīgs personu loks, kas izslēdz viena dzimuma partnerus, tiek noteikts attiecībā uz gadījumiem, kad vilcināšanās apdraud pacienta dzīvību.

Tuvākajiem piederīgajiem (vecākiem, pilngadīgiem bērniem, brāļiem, māsām) ir tiesības informēt ārstniecības iestādi par personas dzīves laikā izteikto vēlmi, vai viņa ķermeni, orgānus un audus drīkst vai nedrīkst izmantot pēc nāves. Viena dzimuma partneriem šādas tiesības tiek liegtas, jo tie netiek atzīti par tuvākajiem piederīgajiem.

- **Nodokļu atvieglojumi**

Saskaņā ar likumu "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" gadījumā, ja viens no laulātajiem partneriem nestrādā, strādājošajam partnerim pienākas atvieglojumi nodokļu maksājumos. Gadījumā, ja viens partneris viena dzimuma pārī nestrādā, strādājošais partneris nevar likumīgi pretendēt uz šādu nodokļu atvieglojumu.

- **Adopcija**

Viena dzimuma partnerim nav iespējas adoptēt otra partnera bērnus un līdz ar to pilnvērtīgi pildīt vecāku pienākumus un izmantot vecāku tiesības.

- **Tiesības uz apgādnieka zaudējuma pensiju**

Tiesības uz apgādnieka zaudējuma pensiju, ja apgādnieks ir bijis apdrošinātā persona, ir viņa ģimenes locekļiem neatkarīgi no apgādnieka nāves cēloņa. Tāpat tas ir gadījumā, ja apgādnieka nāves cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība. Saskaņā ar pašreizējo tiesisko regulējumu viena dzimuma partneri netiek uzskatīti par ģimenes locekļiem.

- **Imigrācijas un uzturēšanās tiesības**

Uzturēšanās atļauju Latvijas Republikā sakarā ar ģimenes apvienošanu var saņemt Latvijas pilsoņa, Latvijas nepilsoņa vai pastāvīgās uzturēšanās atļauju saņēmēja ārzemnieka laulātais. Saskaņā ar Patvēruma likumu bēglim un personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss, ir tiesības uz ģimenes atkalapvienošanu. Par ģimenes locekli, cita starpā, tiek uzskatīts laulātais.

Saskaņā ar pašreizējo tiesisko regulējumu laulības, kas noslēgtas ārvalstīs starp viena dzimuma personām, netiek atzītas Latvijā. Tādējādi ārvalstīs likumīgi noslēgtas viendzimuma laulības nav pietiekams pamats, lai izmantotu Latvijas likumos noteiktās tiesības uz ģimenes apvienošanu.

- **Brīvības atņemšanas iestāžu apmeklēšana un sarakste starp notiesātajām personām**

Saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksu notiesātajiem ir atļauti divi satikšanās veidi: īslaicīgas satikšanās uz laiku līdz 2 stundām un ilgstošas satikšanās uz laiku no 6 līdz 48 stundām. Īslaicīgās satikšanās ir atļautas ar notiesātās personas radniekiem un citām personām brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnē. Savukārt ilgstošās satikšanās ir atļautas tikai ar tuviem radniekiem. Par tuviem radniekiem tiek uzskatīti vecāki, bērni, adoptētāji, brāļi un māsas, vecvecāki un laulātais. Viena dzimuma partnerim nav automātisku tiesību uz ilgstošu satikšanos ar savu partneri, kas atrodas brīvības atņemšanas iestādē. Tikai gadījumā, ja notiesātajai personai nav tuvu radnieku vai tie viņu neapmeklē, ar brīvības atņemšanas iestādes administrācijas lēmumu ilgstošas satikšanās var atļaut arī ar citiem radniekiem vai citām personām. Kā redzams, pastāvošo priekšnosacījumu izpilde tam, lai notiesātās sievietes vai geja partnerim/partnerei būtu iespēja uz ilgāku laiku un privāti satikties ar savu partneri, ir gandrīz neiespējama.

Latvijas Soduzpildes kodekss arī nosaka, ka sarakste starp notiesātajām personām brīvības atņemšanas vietās ir aizliegta, ja tās nav radnieki. Ja abi viena dzimuma partneri atrodas brīvības atņemšanas vietās, viņiem nav tiesību sarakstīties.

- **Interesešu konfliktu novēršana valsts amatpersonu darbībā**

Ņemot vērā, ka saskaņā ar normatīvajiem aktiem viendzimuma partneri nav radnieki, viegli var rasties interesešu konflikta situācijas valsts amatpersonu darbībā. Piemēram,

iespējama situācija, kad viens partneris ir publiskā iepirkuma komisijas loceklis, bet otrs - pretendenta pārstāvis konkursā.

Viena dzimuma personu attiecību tiesiskais regulējums citās Eiropas valstīs

<i>Valsts</i>	<i>Tiesiskais regulējums</i>
Austrija	Viendzimuma pāriem piešķirtas visas tās pašas tiesības, kas ir neprecētiem pretējā dzimuma pāriem.
Beļģija	Kopš 2003. gada ir atļautas laulības, kurās viendzimuma pārim ir tās pašas tiesības un pienākumi, kas pretējā dzimuma cilvēkiem. Taču, ja divu sieviešu ģimenē vienai no sievietēm piedzimis bērns, otrai nav tēva tiesību. Ir atļauta adopcija.
Bulgārija	Nav regulējuma.
Čehija	2006. gadā pieņemts reģistrēto partnerattiecību likums.
Dānija	Viendzimuma partnerattiecības reģistrē kopš 1989. gada. Viens partneris drīkst adoptēt otra partnera bērnu, bet nav atļauta bioloģiski svešu bērnu adopcija.
Francija	Atzīta neregistrēta kopdzīve, taču viendzimuma pāriem ir ierobežotas tiesības tādās jomās kā noma, imigrācija, veselības apdrošināšana. Kopš 1999. gada iespējams noslēgt civilu vienošanās līgumu, saskaņā ar kuru partneri vienojas par savstarpēju palīdzību un atbildību par abu kopīgo mājsaimniecību.
Grieķija	Nav regulējuma.
Igaunija	Nav regulējuma.
Islande	No 1996. gada valstī reģistrē viendzimuma partnerattiecības. Ir atļauta aizbildniecība pār bērnu, ja vienam no partneriem jau ir bērns. Reģistrētie pāri var arī adoptēt citu vecāku bērnu, izņemot gadījumus, ja bērns ir citas valsts pilsonis.
Īrija	Parlamentā iesniegts civilo partnerattiecību likumprojekts.
Itālija	Nav regulējuma, bet notiek diskusijas par tā ieviešanu.
Lielbritānija	Kopš 2004. gada valstī reģistrē viendzimuma partnerattiecības, un viendzimuma partneriem ir tiesības uz adopciju.
Lietuva	Nav regulējuma.
Lihtenšteina	Nav regulējuma.

Luksemburga	Kopš 2004. gada valstī reģistrē viendzimuma partnerattiecības.
Nīderlande	Kopš 1979. gada viendzimuma partneriem piešķirtas tādas pašas tiesības kā precētajiem uz kopīgu īpašumu, sociālajām garantijām, nodokļu atļaidēm, imigrāciju, valsts pensiju. Kopš 1998. gada atļauts reģistrēt partnerattiecības. Ja viens no partneriem dzemdē, otrs netiek uzskatīts par bērna vecāku. Kopš 2001. gada homoseksuāli cilvēki Nīderlandē var arī salaulāties un adoptēt bērnus.
Norvēģija	Kopš 1993. gada spēkā reģistrēto partnerattiecību likums, kas viendzimuma pāriem piešķir visas tās pašas tiesības un pienākumus, kādi ir laulātajiem.
Polija	Nav regulējuma.
Portugāle	Kopš 2001. gada tiek atzīta neregistrēta kopdzīve, kurā viendzimuma partneriem tiek atvēlētas visas tās pašas tiesības, kas heteroseksuāliem pāriem, ja viņu kopdzīve ir ilgāka par diviem gadiem.
Rumānija	Nav regulējuma.
Slovākija	Nav regulējuma.
Slovēnija	Kopš 2005. gada spēkā viendzimuma partnerattiecību reģistrācijas likums. Tas skar tikai īpašuma tiesības, pienākumus atbalstīt sociāli mazaizsargātāko partneri, daļēji arī mantojuma tiesības. Taču tas nesniedz sociālās garantijas.
Somija	Viendzimuma partnerattiecību reģistrācija kopš 2001. gada. Atļauts bērņus ņemt aizbildniecībā.
Spānija	Kopš 2005. gada ir atļautas viendzimuma laulības un bērnu adopcija.
Šveice	Kopš 2004. gada reģistrē viendzimuma partnerattiecības. Likums dod tiesības uz pensiju, sociālajām garantijām, nodokļu atļaidēm, taču partneri nevar iegūt viens otra uzvārdu vai adoptēt bērnu.
Ungārija	Saskaņā ar 1996. gada grozījumiem civillikumā viena dzimuma partneriem ir tiesības uz kopdzīvi, taču tās netiek piešķirtas automātiski — katram pārim tās ir jālūdz savas pašvaldības sociālo lietu departamentā. 2007. gada 17. decembrī Ungārijas parlaments pieņēma partnerattiecību likumu, kas attiecas gan uz pretēju dzimumu, gan viendzimuma pāriem. Likums stāsies spēkā

2009. gada 1. janvārī.

Likums aptver plašu tiesību loku, t.sk. mantojuma tiesības, nodokļu tiesības, kā arī noteic, ka partnerattiecību reģistrācijas ceremonijas notiks tajās pašās iestādēs, kurās notiek laulību ceremonijas. Tiesa, partnerim/-ei netiek piešķirta iespēja pieņemt otra partnera/-es uzvārdu. Tāpat netiek piešķirtas tiesības kopīgi adoptēt bērnus. Partnerattiecību institūts paredz vieglāku šķiršanās kārtību nekā laulība.

Vācija

Kopš 2000. gada ir iespējams reģistrēt dzīves partnerattiecības. Šādi reģistrētiem pāriem iespējams izvēlēties vienu uzvārdu, vienoties par mantojuma tiesībām u.c. Ja vienam no partneriem ir bērns, otram ir tiesības viņu adoptēt.

Zviedrija

Kopš 1988. gada definētas neregistrētas attiecības, kurās homoseksuāliem pāriem ir piešķirtas tiesības uz kopīgu īpašumu. Kopš 2003. gada neregistrētās attiecībās dzīvojošajiem homoseksuāliem cilvēkiem ir visas tās pašas tiesības, kas heteroseksuāliem. Kopš 1994. gada viendzimuma partnerattiecības tiek reģistrētas, ir iespējas adoptēt bērnus. Iespējams, ka jau tuvākajā laikā tiks atļautas arī laulības.